

گزارش برگزاری همایش ملی بازتاب و پیامدهای مُعاهدات گلستان و ترکمانچای

دکتر مجتبی سلطانی احمدی^۱

مؤسسه تاریخ و فرهنگ دیار کهن در ادامه برنامه‌های علمی و پژوهشی خود «همایش ملی بازتاب و پیامدهای مُعاهدات گلستان و ترکمانچای» را با مشارکت منطقه آزاد تجاری و صنعتی آرس و همراهی انجمن ایرانی تاریخ، مؤسسه تاریخ معاصر ایران، سازمان اسناد و کتابخانه ملی، مرکز اسناد و کتابخانه مجلس شورای اسلامی، مؤسسه مهد آزادی، بنیاد مطالعات قفقاز، مؤسسه فرهنگی بین‌المللی آران، دانشگاه آزاد اسلامی آذربایجان شرقی و دانشگاه آزاد اسلامی واحد شبستر و دانشگاه آزاد اسلامی مرکز جلفا در تاریخ ۲۲ و ۲۳ آذرماه در شهرستان جلفا برگزار کرد. محورهای اصلی همایش عبارت بودند از: نقش ایلات و عشایر در دفاع از مرزهای ایران، رسائل جهادیه و بررسی‌های تاریخی، شهدای شاخص ایرانی در جنگ‌های روس با ایران، نقش عباس میرزا نایب‌السلطنه در جنگ‌های روس با ایران، پیامدهای مُعاهدات گلستان و ترکمانچای (سیاسی، فرهنگی، مذهبی، اجتماعی)، بررسی مفاد مُعاهدات گلستان و ترکمانچای، تأثیر جنگ‌های روس با ایران بر ایجاد اندیشه نوگرایی در ایران، بازتاب مجاهدات و رشادت‌های مدافعان میهن در ادبیات فارسی، منبع‌شناسی جنگ‌های ایران و روس. بخش ویژه همایش نیز به بررسی نقش منطقه آرس در تاریخ ایران اختصاص داشت.

غبارروبی و گُل آفتشانی بر مزار شهدا

روز قبل از برگزاری همایش دبیر اجرایی همایش رحیم نیکبخت به‌همراه آقای ابراهیمی

۱. دکترای تاریخ. عضو هیئت‌علمی
گروه تاریخ اسلامی دانشگاه پیام نور،
soltanim87@gmail.com

نماینده وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در سازمان منطقه آزاد ارس همراه با امام جمعه محترم جلفا حجت‌الاسلام سنجری ملاقات کردند و اهداف و برنامه‌های همایش را تشریح و از ایشان برای حضو در مراسم دعوت به‌عمل آوردند.

صبح روز چهارشنبه ۲۲ آذرماه قبل از شروع مراسم افتتاحیه همایش، میهمانان و سخنرانان علمی برای ادای احترام به مقام شهدای منطقه جلفا بر سر مزار شهدای مرزبانی در نقطه صفر مرزی حاضر شدند و با غبارروبی و نثار گل و قرائت فاتحه یاد شهدای مرزبان شهریور ۱۳۲۰ ش. را گرامی داشتند. سپس جمع حاضر بر مزار شهدای گمنام دفاع مقدس نیز حاضر شده و با قرائت فاتحه و نثار گل ادای احترام کردند.

مراسم افتتاحیه همایش

مراسم افتتاحیه صبح روز چهارشنبه ۲۲ آذرماه در سالن حکیم ابوالقاسم نباتی واقع در سایت اداری سازمان منطقه تجاری ارس با حضور تاریخ‌پژوهان و محققان و اساتید دانشگاهی، مسئولان شهرستان، امام جمعه و فرماندهان مرزبانی و نیروی‌های نظامی و انتظامی با تلاوت قرآن مجید و اجرای سرود جمهوری اسلامی ایران آغاز شد.

در ابتدای مراسم رحیم نیکبخت مدیر اجرایی همایش و مدیر مؤسسه تاریخ و فرهنگ دیار کهن، طی سخنانی با خوشآمدگویی به حضار و میهمانان در خصوص فعالیت‌های مؤسسه دیار کهن توضیحاتی ارائه داد و افزود: مؤسسه تاریخ و فرهنگ دیار فرهنگ کهن از بدو تأسیس در سال ۱۳۹۱ فعالیت منسجم و هدفمندی در حوزه‌های مغفول‌مانده تاریخ و فرهنگ ایران و آذربایجان آغاز کرده است. این مؤسسه علمی و فرهنگی با مشورت و همکاری محققان و پژوهشگران برجسته و صاحب‌نظر برنامه‌ای مدون و هدفمند برای بررسی تحولات تاریخ آذربایجان تدوین کرده است. برگزاری نخستین همایش نشست تخصصی بزرگداشت ستارخان سردار ملی ایران در کتابخانه مجلس شورای اسلامی، نخستین گام قابل‌توجه مؤسسه در بررسی علمی و مستند تاریخ آذربایجان در بستر هویت و فرهنگ ایرانی بود.

وی ادامه داد: برگزاری همایش ملی مشروطیت آذربایجان از دارالسلطنه تبریز تا مراغه در تهران و تبریز در سال ۱۳۹۴ و در ادامه، برگزاری همایش ملی بزرگداشت شیخ محمد خیابانی در دانشگاه آزاد اسلامی واحد شبستر، گوشه‌ای دیگر از فعالیت این مؤسسه در راستای اهداف وطن‌دوستانه‌اش بود. به باور محققان معاصر ایران دو رشته جنگ‌های روسیه‌تزاری با ایران و پس از آن، انعقاد معاهدات تحمیلی گلستان و ترکمانچای فصل مهمی در تاریخ معاصر ایران محسوب می‌شود.

متأسفانه به‌رغم این اهمیت، تلاش شایسته و بایسته‌ای برای تبیین ابعاد و زوایای مختلف

این واقعه و تبعات کوتاه و بلندمدت آن، در مراکز دانشگاهی صورت نگرفته است. تأسفاتر آن که گروه‌های تاریخ و مراکز پژوهشی متولی تاریخ و فرهنگ آذربایجان در این عرصه تلاش درخوری نکرده‌اند. این همایش علاوه بر توجه محورهای مدنظر اعلامی، در بخش ویژه نقش منطقه ارس در تاریخ ایران را با هدف روشن‌ساختن جایگاه این منطقه در نظر گرفت. دبیر اجرایی همایش در پایان پیشنهاد داد با هماهنگی مراکز ذی‌ربط، اساتید تاریخ کشورهای جمهوری آذربایجان، نخجوان و ارمنستان که تا قبل از جنگ‌های روسیه با ایران بخشی از قلمرو ایران بودند، به‌صورت مشترک به بازخوانی تاریخ مشترک بپردازند. در ادامه حجت‌الاسلام سنجری امام جمعه محترم جلفا طی سخنانی با عرض خوش‌آمدگویی اظهار داشت: آنچه در عهدنامه گلستان و ترکمانچای به تاراج رفت غیر از خاک، غیرت، هویت و عزت نفس ایرانیان بود. وی با اشاره به پیامدهای این قراردادها افزود آنچه در انقلاب اسلامی روی داد در حقیقت احیای هویت و عزت نفس به تاراج رفته در دو قرن گذشته بود. دبیر علمی همایش دکتر مجتبی سلطانی احمدی سخنران بعدی مراسم افتتاحیه بود که به ارائه گزارش از روند اجرای مسائل علمی همایش پرداخت و افزود هم‌زمانی برگزاری همایش ملی بازتاب و پیامدهای مُعاهدات گلستان و ترکمانچای با سالروز نجات آذربایجان از دست فرقه دموکرات شوروی را به فال‌نیک باید گرفت. وی ادامه داد استقبال خوب محققان و پژوهشگران مطالعات تاریخی موجب شد فرصت ارسال چکیده مقالات تمدید شود. در مهلت مقرر ۵۴ چکیده مقاله به دبیرخانه علمی همایش ارسال شد که از این تعداد ۳۰ چکیده در بررسی کمیته علمی برای چاپ در مجموعه چکیده مقالات مورد تصویب و تأیید قرار گرفت.

در نگارش ۳۰ چکیده مقالات ۳۵ محقق مشارکت داشتند که از این تعداد ۱۱ نفر عضو هیئت علمی، ۸ نفر از دانش‌آموختگان و دانشجویان مقطع دکتری، ۸ نفر از دانش‌آموختگان و دانشجویان مقطع کارشناسی ارشد و ۸ نفر از نویسندگان و پژوهشگران مطرح کشورمان بودند. وی در پایان گفت: امید است برگزاری این همایش علمی و پژوهشی در روشن ساختن برخی از وجوه بازتاب و پیامدهای مُعاهدات گلستان و ترکمانچای قدمی رو به جلو برداشته باشد. سخنان ویژه همایش دکتر علیرضا بیگدلی دیپلمات ارشد وزارت امور خارجه بودند که سخنان خود را با موضوع راه و رسم همسایگی آغاز کردند. می‌گفت: افتخار دارم از طرف مرکز اسناد وزارت امور خارجه، برگزاری این همایش را به دست‌اندرکاران این همایش تبریک عرض کنم. بنده سال‌ها افتخار داشتم تا سفیر ایران در جمهوری آذربایجان باشم. وی افزود: سیاست خارجی از همسایه شروع می‌شود، اما کشورهای همسایه باید علاوه بر همسایه‌بودن، به همسایگی توجه داشته باشند تا بر مشکلات غلبه کنند. بیگدلی گفت: آذربایجان و ارمنستان دو کشور همسایه هستند، اما همسایگی ندارند و دیپلماسی باید همسایه‌بودن را به همسایگی تغییر دهد. همسایگی اصول و چارچوبی دارد، به خصوص کشوری مانند ایران که علاوه بر مرزهای جغرافیایی، از نظر فرهنگی نیز منطقه وسیعی را دربرمی‌گیرد باید به اصول همسایگی پایبند باشد. بحث تاریخ، بحث بسیار مهمی است و در ایجاد درک مشترک میان همسایگان نقش مهمی دارد.

دکتر بیگدلی در ادامه سخنان خود به نحوه و محل نگهداری متن اصلی مُعاهدات گلستان و ترکمانچای در وزارت خارجه پرداخت. پس از سخنرانی دکتر بیگدلی، استاد سید مسعود نقیب شاعر و نویسنده شاخص به شعرخوانی در وصف شهدای گمنام پرداخت. سخنران دیگر بخش افتتاحیه آقای محمد بهمنی قاجار از نوادگان جوادخان گنجه‌ای آخرین مرزدار ایرانی گنجه و مؤلف کتاب «مرزداران ایرانی گنجه» بود که به بیان نقش تاریخی خاندان جوادخان در مرزداری از سرحدات ایران در تاریخ پرداخت و در ادامه قصیده‌ای در وصف آذربایجان و نقش آن در دفاع از مرزهای ایران قرائت کرد. در پایان مراسم افتتاحیه، از چهار کتاب مرتبط با تاریخ آذربایجان رونمایی شد. عنوان کتاب‌ها عبارتند از مرزداران ایرانی گنجه، تألیف محمد بهمنی قاجار؛ پیدایش جمهوری آذربایجان، تألیف مسعود عرفانیان؛ ناگفته‌ها و ناشنیده‌های تاریخ معاصر آذربایجان، تألیف مهندس سیدمسعود پیمان و بررسی کتاب‌های درسی جمهوری آذربایجان به کوشش دکتر حسین احمدی. در پایان مراسم افتتاحیه تابلوی تصاویر کتاب‌های رونمایی شده توسط مؤلفان و میهمانان و مسئولین محترم به امضا رسید.

نشست‌های علمی همایش

نشست‌ها و سخنرانی‌های علمی همایش در سه نشست در بعدازظهر روز چهارشنبه و صبح روز پنجشنبه ادامه یافت. اداره نشست اول را دکتر محمدرضا کفاش جمشید، دکتر علی‌رضا بیگدلی، دکتر ابوالفضل حسن‌آبادی برعهده داشتند. در این نشست، به‌ترتیب اساتید و محققان محترم زیر سخنرانی کردند:

دکتر عطاءالله	نقش بازیگران محلی قفقاز در تحولات سیاسی قبل از قرارداد ترکمانچای
عبدی	بررسی تطبیقی نقش کشورهای استعمارگر در تحمیل مُعاهدات
سیدمسعود پیمان	ارشاد المجاهدین: معرفی «رساله جهادیه» اثر عبدالکریم بن محمد
حسین دوستی	صادق اهری
رسول پورزمانی	بررسی سطح روابط میان مردم ایران و قفقاز بعد از قرارداد ترکمانچای
دکتر منیژه صدری	مطالعات تاریخی-فرهنگی جلفا و اسناد عثمانی
احد علامی	اصلاحات عباس‌میرزا

نشست دوم پس از اندکی استراحت و پذیرایی با مسئولیت دکتر مجتبی سلطانی احمدی، دکتر عطاءالله عبدی و دکتر رضا بیگدلو برگزار شد. در این نشست شش سخنرانی علمی توسط

محققان محترم به شرح زیر ارائه شد:

دکتر محمدرضا کفاش جمشید	پیامدهای مُعاهدات گلستان و ترکمانچای
دکتر رضا بیگدلو	پی‌جویی هویتی ایرانیان بعد از معاهدات گلستان و ترکمانچای
دکتر محمدامیر احمدزاده	قرارداد ترکمانچای؛ داغ ننگ ایرانیان و طرح افقی جدید در دیپلماسی
محمد طاهری خسروشاهی	واکنش شاعران قاجار به جدایی قفقاز از ایران
محمدعلی بهمنی قاجار	جوادخان قاجار آخرین مرزبان ایران در گنجه
خانم ناهید عابدینی	تأثیر معاهده ترکمانچای بر اقتصاد تبریز «با نگاهی به تلاش‌های عباس میرزا»

نشست سوم همایش روز پنجشنبه ۲۳ آذرماه ۱۳۹۶ از ساعت ۹:۰۰ تا ۱۲:۳۰ برگزار شد. اداره این نشست را که در دو قسمت برپا شد. دکتر علی ططری دبیری بخش ویژه همایش برعهده داشت. در این قسمت چهار سخنرانی در محورهای همایش توسط محققان محترم به شرح زیر ارائه شد:

جعفر خاشع	نقش قدرت‌های خارجی در تحمیل قرارداد گلستان
دکتر غلامرضا	تحولات فرهنگی بعد از قرارداد ترکمانچای: بررسی موردی روزنامه
درکتانین	آذربایجان جزء لاینفک ایران
بهزاد محمدخانی	نقش ایلات و عشایر در دفاع از مرزهای ایران: بررسی موردی ایل محمدخانی
مسعود کوهستانی‌نژاد	راه‌آهن جلفا و نقش آن در تحولات آذربایجان: بررسی اسنادی

در ادامه نشست سوم بعد از استراحت کوتاهی ارائه مباحث علمی از سر گرفته شد. در این همایش علاوه بر محورهای مدنظر در خصوص بازتاب و پیامدهای مُعاهدات گلستان و ترکمانچای بخش ویژه‌ای برای معرفی مراکز اسنادی کشور و نحوه استفاده از این اسناد در پژوهش‌های تاریخی و فرهنگی جلفا با حضور مدیران مراکز اسنادی کشور طرح و بحث شد. از مدیران مراکز اسنادی کشور که در این همایش حضور و به ارائه مطالب پرداختند می‌توان به دکتر ابوالفضل حسن‌آبادی مدیر مرکز اسناد و مطبوعات آستان قدس رضوی، جناب دکتر رضا قریبی معاون مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، جناب دکتر علی ططری مدیر مرکز اسناد کتابخانه مجلس شورای اسلامی اشاره کرد. اداره نشست پایانی را آقای دکتر بیگدلی،

دکتر غلامرضا درکتانیا و دکتر ابوالفضل حسن‌آبادی برعهده داشتند. مباحث علمی مطروحه در ادامه نشست سوم به شرح ذیل بود:

دکتر علی ططری مسعود عرفانیان	کاربرد اسناد مجلس شورای اسلامی در مطالعات تاریخی جلفا معاهده ترکمانچای، پلی استوار در گریز از حقایق‌نگاری به وارونه‌نگاری
دکتر رضا قریبی دکتر ابوالفضل	مؤسسه تاریخ معاصر ایران و مطالعات تاریخی اهمیت منشآت در بررسی جنگ‌های دوره دوم ایران و روس و
حسن‌آبادی ابوالفضل ماهی	معرفی منشآت جدید معرفی چند شخصیت گمنام در جنگ‌های روسیه علیه ایران

در پایان نشست سوم آقای دکتر علی‌رضا بیگدلی به جمع‌بندی مطالب ارائه‌شده و بیان مؤلفه‌های حسن همجواری پرداخت و ابراز امیدآوری کرد که تداوم برگزاری این‌گونه نشست‌ها بتواند در تبیین تاریخ بی‌تحریف در میان جوانان و دانشجویان مؤثر باشد. دبیر اجرایی همایش رحیم نیک‌بخت هم در پایان با تشکر از حضور اساتید و میهمانان محترم همایش و مسئولان محترم منطقه آزاد تجاری آرس خواستار برگزاری نشست‌های علمی رو در رو با اساتید دانشگاه‌های جمهوری آذربایجان و جمهوری خودمختار نخجوان شد.

